

РЕКВИЗИТИ ПРИ ИЗВЕДБА НА ОРСКАТА ТРАДИЦИЈА

Апстракт: Во македонската традиционална играорна култура, поточно при изведбата на традиционалните ора учесниците во овој културен феномен честопати користеле разни реквизити. Овие реквизити можеле да бидат со најразлично потекло како: дрво, стакло, волна, памук и сл.

Терминологија со која се насловени овие реквизите се: к'лчка, балта, чадр, стапче, шервета, китка, кустек, крпа, змија, ризле, миндиљ, шамивче итн. Истите служеле за одредување на правецот на орот, формата, обликот и темпото. Имале одредено апотропејско значење, но имале и функција на истакнување на индивидуата од социјалната група.

Клучни зборови: к'лчка, балта, чадр, стапче, шервета, шерве, китка, кустек, крпа, змија, ризле, миндиљ, шамивче итн

Материјалните остатоци во делови од духовната култура можат да се проследат низ неколку сегменти, еден од нив е и реквизитите кои се употребувале во текот на изведба на орската традиција.

Остатоци од литературни извори можеме да забележиме кај неколку автори, но мошне интересен податок ни дава авторот Јеремије Павловиќ, кој забележува дека во пределот Малешевија, реквизитот *шервета* е новина која ја донеле новонаселеното население од пределите на Грција. (Павловиќ 1928: 328) Карактеристично е да се напомене за постарите културни податоци кои можеме да ги согледаме од фреско живописот во некои постари цркви како што се ктиторите во црквата во селото Псача. (Здравев 1999-2000: 59-72) Имено во овој фреско живопис ктиторите се насликани во аристократска облека на која во

*Владимир Јаневски е магистар на етнолошки науки, вонреден професор на Музичка академија на Универзитетот Гоце Делчев во Штип, катедра по етнокореологија.

појасот закачени се бели платнени четвртасти марамчиња кои во дадени прилики служат како реквизит во орската традиција. Ваков тип на реквизит може да се согледа во многу предели во Македонија. Реквизитите имаат поголем социјален аспект и истакнување на талентираноста на играорецот. Според исказите на Ефтим Мановски – Мано, познат изведувач на традиционалните песни и ора од Берово, наведува: *Крпчето држам у рака и шом завртам они знаат вече. Тогај значи да увеличуваат, побрзо да се игра.* (Каличанин 1996: 64) Во пределот Бојмија, една соговорничка од селото Миравци наведува: *Ја на оро без миндилька не се фаќам,*² што укажува на почит кон орото и голем респект на оваа културната појава. Сестрите Јанковиќ во нивните истражувања во Скопска Црна Гора забележале дека жените во овој предел воопшто не се држат за рака додека играат, поточно формата на отворен круг ја обликуваат со држење една помеѓу друга со долга платнена ткаенина наречена *крпа*. На оваа појава не наведува и постариот истражувач во Скопска Црна Гора Светозар Томиќ (Томиќ 1905: 466; Јанковиќ 1939: 208)

Согледувајќи ги материјалните извори кои можевме да ги анализираме на теренските истражување како и пишаните извори може да се заклучи дека овие културни податоци можеме да ги поделиме според нивната функција во два сегмента. Првите се употребувале во *обредните игри*, додека вторите се употребувале во *соборските ора*.

Обредите кои припаѓаат во календарскиот циклус а во кои застапени се реквизити при изведбата на истите се машките поворки Русалии и женските поворки Лазарки. Русалиите се изведуваат во некрстените денови од верските празници Коледе до Водици, поточно 6 јануари до 19 јануари. Младите мажи Русалии облечени во свечени носии од пределот Бојмија кога ги изведуваат русалиските игри *марш*, *кушија* – *трчаник* и другите ора во десната рака носат дрвена сабја со локален назив *к'лчка* а исто така на десната рака носеле и волнена богато орнаментирана *русалиска ракавица*. Овој културен феномен со носење на русалиска ракавица претставува права реткост во македонската културна традиција и ваков единствен пример е најден во селото Давидово.

Маскираните машки поворки во изведување на ората под маски, ноаст разни *клопотарци* и *свонци*, но многу често во нивното обредно оро застапено е и

² Ленка Атанасова од село Миравци, родена 1940 година, сопствени теренски истражувања.

дрвениот стап или *кросно* кое е дел разбојот за ткаење. Улогата на овие реквизити е да создадат голема бучност и тревога што е и главната поента на овие маскирани поворки.

Женските поворки Лазарки, Лазаренки се изведувале една недела пред големиот христијански празник Велигден, поточно на Лазарова сабота, специфика во предлот Средорек, Жеглигово и Славиште, било една од Лазарките, поточно машкиот Лазар во рацете да носи *јатаган* или помал *нож*. (Хаџивасилевиќ 1909: 391). Оваа специфика е многу покарактеристична за селата околу Куманово, додека за селата околу Крива Паланка, остатоци од вакви културни појави е сртенуваат во селото Луке, при што двете машки Лазарки кои воедно се и *предњаци* во рацете носат *чадри* а на главата специјални шапки украсени со монистра, тантели, сребрени монети, природно цвеќе и др.³

Во предлите од Брсјачката етнографска целина и Дебарско етнографската целина се сретнуваат девојчиња на Лазарова сабота по куќите да шетаат, пеат и играат со врбови гранчиња, со локален назив *фрцки*. Во централниот дел од Македонија поточно Брсјачката етнографска целина но и во некои етнички предели од Шопско македонската етнографска целина на третиот ден од Велигден се изведуваат *велигденските игри*. Овие игри исто така пропратени се со реквизити како што се *бајрак*, *фурка*, *вретено*, дрвени стапови *лески* итн. Во обредите од животниот циклус, поточно за време на свадбените ритуали, се сретнуваат поголем број на реквизити кои се употребуваат во орската традиција. Свадбата почнува со голем број на ритуали за благодет на младите, но едни од најважните, со кој се отпочнува свадбената веселба е заигрување на свекрвата со *свекрвиното оро* или познато како *молчеичко оро*. (Кличкова 1965: 121-122) Вакви примери се сретнуваат во повеќе краеве од Македонија но најкарактеристични се кај Мијаците од Мала Река. Свекрвата оро го заигрувала најнапред во отворениот круг со најблиските роднини од семејството, во појасот носела *силаф*, во кој бил вметната *кубура*. (Кличкова 1965: 121-122) Оваа симболика има повеќе толкувања, една од нив е остаток од некогашниот материјал кога жената ја имала главната функција во семејството, другите толкувања се дека треба да се изгонат злите духови од просторот за играње и

³ Сопствени теренски истражувања во селото Луке и околните села.

моментот на молчење на свекрвата е дека невестата во семејството треба повеќе да молчи и да биде послушна. За голема благосостојба на младите свекрвата како реквизити во орото носи и *карта со вино* а во другата рака *сито* со леб околу која е исплетен венец од зеленика, бршлен, разни цвеќиња и сл. Во свадбениот период интересен момент се сретнува кај Мариовците, поточно на денот пред заминувањето по невестата во куќата на момчето се заплетува *венец* од зеленика, бршлен, разни цвеќиња, коцки со шекерчиња, јаболка и низ сето ова е преплетен црвен конец со симболика на здравје, долг живот и заштита на младите. Посебно интересен момент е *заигрувањето на венецот*, во куќата на момчето најпрво го заигруваат девојките кои го плетеле венецот, односно *посестримите* а потоа го заигрува младиот девер, со овој обред завршуваат обредните моменти во куќата на момчето и тогаш може да се тргне по невеста. Специфичен момент се покривањето на рацете на невестата. Во повеќе краеви на Македонија се сретнуваат разни покривала за рацете, некои можат да бидат со помали димензии а некои со поголеми, но сите ја имаат истата апотропејска функција. Мијачката невеста кога ја заигруваат во орото во рацете носи *гувеалник*⁴, мариовските невести рацете во орото ги покриваат со *шамивчиња* поткитени со волнени китчиња, на сличен начин влашките невести рацете ги покривале кога ги изведувале на оро, овие шамивчиња во локалниот влашки дијалект на Власите Грамостени или Карагуни се викаат *илц д'т м'н*. Во Долни Полог и Селата под Сува Гора невестите во орото носат правоаголни крпи од свилен маркизет, навезен со срма и свилени конци и поткитени со сребрени монети а се нарекуваат *страмниче* или *страмуалка*. Сличен реквизит но рудиментиран во димензиите е *крпчето со пари* од Скопска Блатија, која невеста го добива од кумот или од свекорот за време на свадбата а треба да го заигра орото во куќата на момчето.

Мошне интересен реквизит во периодот на свадбата е *ленче*,⁵ кое сватовите го носат во свадбената поворка кај населението од Радовишки Шоплук, овој реквизит го носи кумот или некој од поблиското семејство на момчето.

Реквизитите кои се сретнуваат во соборските ора имаат голема разновидност и потекло на изработка, но тие го немаат големото апотропејско значење како што е случај со реквизитите кои се сретнуваат во обредните игри. Реквизитите кои

⁴ Свилена шамија со реси и поткитена со сребрени пари

⁵ Гранка од дабово дрво, украсено со бршлен и јаболка, поткитено со црвен конец.

се користат во соборските ора можеме да ги поделиме во неколку категории и тоа: *текстилни крпи, предмети од пресукан конец, предмети од стаклени зрна и предмети од растително потекло.*

Текстилни крпи се сретнуваат во пределот Скопска Црна Гора кои се долгнавести памучно ткаени а девојките се држат за краевите помеѓу себе и го обликуваат отворениот круг или леса. Слични примероци на крпи но со помали димензии од крпите во Скопска Црна Гора се *крпите презрачници* кои се специфични за пределите Малешево и Пијанец, овие примероци служат за одредување на темпото на орото, правецот на движење, но многу често тие се и дел од украсувањето на носијата. На ваквите примероци се надоврзуваат и *бришалките* од Овче Поле. Текстилни крпи се сретнува и кај Мијаците и тоа е памучна квадратна ткаенина орнаментирана во техника на штампање а се купувала најчесто од градот Елбасан па оттаму се нарекува *елбасанско ризле*. Вакви типови на *ризлиња* се сртенуваат и кај населението од Брсјачката етнографска целина. Многу развиена форма на реквизити за игра се малите квадратни шамичиња украсени со монистра, позамантериски чипки, кои се нарекуваат: *марамче* во градот Скопје, *ризе* во пределот на Костурско, *миндилџка* во пределите Бојмија и Меглен, *шамивче* во Железник и Битолско Поле итн.

Предмети од пресукан конец се изработуваат во Шопско македонската етнографска целина, поточно во пределите Радовишко Поле и Радовишки Шоплук, се нарекуваат *танче* или *вртка* и служат за одредување на темпото на орото и одредување на правецот на движење. Предметите од стаклени зрна имат најширока примена и можат да се сретнат во повеќе етнографски целини но најистакнати и со најдобра примена во орска традиција се во пределите Скопска Блатија, Скопска Црна Гора, Средорек, Жеглигово, Славиште, Овче Поле најчесто служат за одредување на темпото на орото или правецот на движење но имаат и функција на поврзно средство помеѓу играорците. Стаклените зрна познати се под терминот *монистра, м'нистра, манистра* а од нив се изработуваат: *танче, кустек, змија* и *смок*. Последната категорија на предмети се со растително потекло, тие можат да бидат разни цвеќиња, собрани во мали букети или еден цвет, се носат во раката и имаат апотропејска моќ. Примероци од растително потекло со голема евулутивна форма на реквизит за играње се појавува кај Гораните, поточно од гранка поткитена со цвеќиња или

некогаш само врбова гранка овој еволутивен феномен добил толку големо значење, така што за неговата изработка и естетика се грижат посебно надарени девојки кој го изработуваат за одреден паричен надомест во зависност на изработката и употребените материјали. Овој примерок во горанската традиција познат е под името *стапче*.

Сегменти од овој културен феномен и денеска се користи најчесто на семејните веселби – свадби или некои обредни поворки, додека некои од овие примероци се права реткост и можат да се видат само во музејските збирки.

Summary

In Macedonian traditional folk culture, specifically in the performance of traditional dances participants in this cultural phenomenon often used various props. These attributes can be of different origin, such as wood, glass, wool, cotton, etc.

Terminology that these props are titled: k'lchka, balta, chadr, stapche, sherveta, kitka, kjustek, krpa, zmiija, rizle, mindilj, shamivche etc.

The same used for determining the direction of the dance, form, shape and tempo. They had certain apotropaic meaning, but also had the function of highlighting individuality in social group.

Литература:

- Здравев Ѓорѓи, Аристократијата (благородништвото) во Македонија на фреско - живописот од XIV век, *Balkanoslavica* 26 – 27, Прилеп 1999 – 2000.
- Јанковиќ Љубица, Даница, *Народне игре III*, Београд 1939.
- Каличанин Тања, *Еден човек, многу песни, еден народ*, Институт за фолклор *Марко Цепенков* – Скопје, 1996.
- Кличкова Вера, Свадбените обичаи од село Галичник – Дебарско, *Гласник на етнолошкиот музеј*, Скопје 1965.
- Павловиќ Јеремија, *Малешево и Малешевци*, Београд 1928,
- Петровиќ Атанасије, *Народни живот и обичаји у Скопској Црној Гори*, Београд 1907,
- Светозар Томиќ, *Скопска Црна Гора*, Антропогеографска и етнографска студија, Српски етнографски зборник, Београд, 1905, стр 466.
- Хаџивасилјевиќ Јован, Јужна стара Србија, Кумановска област, Београд 1909.

Прилог фотографи

Девојки од Скопска Црна Гора, се држат за крпи

Русалиска к'лчка, Бојмија

Русалиска ракавица, Бојмија

Крпче со пари, Скопска Блатија

Страмуалка – страмниче, Долни Полог и Села под Сува Гора

Вртка, Радовишки Шоплук

Танче, Радовишко Поле

**Змија, Овче Поле, Скопска Блатија, Средорек, Жеглигово и
Славиште**

Крпа презрачница, Малешевија

Ризе, Костурско